

Kócolódó ördögcérna

Regény Misu, T. Olivér, Amadeó, Kafga Ferike, Palicsi P. Howard. A Tolnai-olvasók jól tudják: a karakterek egyazon elbeszélői szubjektum alteregóit, a Tolnai-szöveg univerzum ismert szereplőit jelölik, kik (többek közt *A pompeji szerelmesek*, a *Grenadírmars* vagy a *Nem könnyű* szereplehetőségeit változatosan variáló hasonmásokként) több évtizede tevékeny részesei¹ az életműnek. Az új Tolnai-prózafolyam, a (2008-as *Grenadírmarsot* idéző²) *Szeméremékszerek* első, *A két steril pohár* címen jegyzett kötetében az alteregók szokatlan kontextusban, egy korábban kevésbé alkalmazott, jól definiálható narratív keretben jelenítődnek meg, mely kompozicionális eljárás lehetővé teszi, hogy az állandó szerzői programként tételezett motívumismétlés, összegzés, poétikai „rekapituláció”³ a gyakorlott Tolnai-befogadót is felvillanyozza.

A *Szeméremékszerek* fabuláris váza könnyen rekonstruálható. A Palicson élő (az autobiografikus szerzői szubjektummal több ponton azonosítható) elbeszélő felesége kérésére elindul a patikába, hogy két steril poharat vegyen. A narrátor – objektív idő szerint – rövid sétája során a várost övező határzáron várakozó menekültekkel találkozik. A zónában az elbeszélő önkéntelen kézmozdulatot tesz, melyet a határőrök intésként, egy menekültet a tiltott terület felé navigáló jelként értelmeznek. A protagonistát letartóztatják, őrizetbe veszik, (a róla szóló jelentések⁴ részleteinek inkriminálásával és bántalmazással) vallatják, bebörtönzik, pszichiátriája utalják, végül hazaengedik.

---

¹ Az alteregók a Tolnai-szövegvilágnak nem csupán szereplői, sokkal inkább továbbbírói, jellegzetes kézjeggyel rendelkező társszerzői: „Igaz, én lennék a Könyv, a Regény központi médiuma, alteregókat kreálhatok, majd ezekre az alteregókra bizonyos szerepeket, feladatokat, hatásköröket ruházhatok, mint ahogyan Regény Misura átruháztam volt minden regénypoétikai kérdést, Jonathánra pedig a tisztaköltészeti problémákat, ám e fennhatóságokat, hatásköröket osztva, senkit sem ruháztam fel úgymond valamiféle belső cenzori jogokkal.” – Tolnai Ottó: *Szeméremékszerek. A két steril pohár*, Budapest, Jelenkor Kiadó, 2018, 138.

² Vö.: Tolnai Ottó: *Grenadírmars*, Zenta, zEtna, 2008, 34.

³ Tolnai monográfusa már a kilencvenes években diagnosztizálta azon (repetitív, összegző, magánmitológiát konstruáló) eljárást, amely az író műveit máig jellemzi. Vö.: Thomka Beáta, *Tolnai Ottó*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 1994, 61. A kijelentést a magyar vajdasági irodalmat vizsgáló, kurrens monografikus munka (*Tükörterem flamingókkal*) szerzője, Szarvas Melinda két évtizeddel később ugyancsak affirmálja: „Tolnai Ottóról egy ideje az alapvető megállapítások közé tartozik, hogy műveivel magánmitológiáját alakította ki, s ezt erősítik újabb alkotásai is. Értelemszerűen ehhez egy saját, sőt személyes téma is szükségesnek bizonyult, emellett pedig a mitológiát felépítő művek összekapcsolásának módja is meghatározó.” – Szarvas Melinda, „Irányváltások. Tolnai Ottó magánmitológiájának lehetséges következményeiről”, *Új forrás*, 2013/5, http://epa.oszk.hu/00000/00016/00184/pdf/EPA00016_uj_forras_2013_05_048-055.pdf, a letöltés ideje: 2018. 11. 20.

⁴ „A magas tiszt ismét elvágta a fonalat. Felütötte az egyik iratmegőrzőt. [...] Istenem: 13 iratmegőrző, minden bizonynal egész életem! Ha jól láttam, szülővárosomból, Zentáról, Magyar-Ó-Kanizsáról, Újvidékről és Budapestről is kaptak jelentésekkel tömött, részben már megsárgult iratmegőrzőket, dossziékat.” – Tolnai Ottó: *Szeméremékszerek...*, 158–159.

A kötet első kritikusi közt Jánossy Lajos jegyzi meg, hogy a *Szeméremékeszerekben* „körkörös, Tolnai gyakran használt fordulatával, rizomatikus, másképpen karfiolszerű alakzat rajzolódott ki, amelynek, akár csak a cserkészek asztalának, nincs középpontja”.⁵ A fent vázolt fabula e kijelentést cáfolni látszik. A *Szeméremékeszerek* névuma éppen abban ragadható meg, hogy Tolnai (valóban jellemző)⁶ prózaformáját egy határozottan kirajzolódó keretbe helyezi: (a parafrazált) történetelemek, fordulópontok köré szervezi. A decentrális deleuze-i rizómát jól kitapintható pontokon összecsomózza, miközben sajátos írásmódját ezen szilárd szerkezettel – állandó feszültséget gerjesztve, az olvasási kedvet fenntartva – ellenpontozza.

A közel négyszáz oldalas prózafolyam egyszerűen rekonstruálható, lekerekítettnek tűnő, bevett dramaturgiai megoldásokat alkalmazó eseménysorának Tolnai-féle szüzséje a fabuláris alapstruktúrától merőben eltérő, formátlannak mutakozó történeteket beszél el, ahol a fent nevezett alteregók egymással folytatott dialógusaikban az elbeszélés szubjektív idejét végletesen nyújtják. A narrátorok a történet fő epizódjaihoz számos anekdotikus történetelemet kapcsolnak, s – az autentikus Tolnai-motívumokkal⁷ egyetemben – újra megidézik az életmű darabjait.⁸ Ezen automatikus íráshoz hasonló, ám (paradox módon) tudatos szerkesztési metódust mutató elbeszéléstechnika működés módjára – melyet a narrátorok nemezelésnek, hadoválásnak, egybemeselésnek vagy költői alkímiának neveznek – a kötet több ponton reflektál:

„[T. Olivér] mesélés közben szerkeszti át a szöveget, pontosít itt-ott, hozzáad, elvesz, újra hozzáad valami egészen mást, hogy végül teljesen letörölje az egészet. Röviden, a mesefák technikájával él” (16–17.)

„Mesélj céltudatosan, ne kóvályogj, mint gólyafos a levegőben, mert szédülékeny vagyok, elszédülök kóválygásod közepette. Vad Jocó is mondta már, többször elhatározta, szájba vág, ha még egy kitérőt teszek. Most tehát igyekeztem rövidre fogni, céltudatos maradni,

---

⁵ Jánossy Lajos: „A határtalanör”, *Litera*, 2018. június 9., <http://www.litera.hu/hirek/a-hatartalanor>, a letöltés ideje: 2018. 11. 22.

⁶ Tolnai e fogalmat a *Nem könnyű* kötetben saját alakzatként „privatizálja”: „olykor kezembe vettem egy- / egy nagy lila rizómát” (66.), „csontként ragyogó rizómafoteleinkben” (38.).

A deleuze-i rizóma szerepére Bencsik Orsolya a 2017-es kötet kapcsán ugyancsak felhívta a figyelmet, lásd: Bencsik Orsolya: „Ne félj a rizómától!”, *Jelenkor*, 2017/5, 635.

⁷ „De hát a dolgok egymásba torkollnak, ahogyan például a Joó Lajos utca a kisállatpiacba, illetve annak Vörös terébe, Dobrotába... Ezek az én úgynevezett deltáim, mert hát mi más is a Joó Lajos utca torkolata, mint egy idilli delta, éppen olyan, mint amelyenről ifjúkoromban álmodoztam, amikor is a delta kategóriáját mint olyat bevezettem volt.” – Tolnai Ottó: *Szeméremékeszerek...*, 33.

⁸ „Elvégre T. Olivér lenne a BAYER ASPIRIN szerzője, szürom én közbe, igaz, akkor még nem volt szabad reklámozni az orvosságot, most pedig lám, majdhogynem az orvosság reklám határozza meg a világot.” – uo., 26.

ügyelni, ne kócolódjon túl az ördögcérna, ne kezdjen el rákosodni a nemezelt (nemzeti – székely: halina, albán: ind, román: postav, szerb: čoja) kézműipari termék, a tulajdonképpeni szöveg. Mint olyan.” (87.)

Utóbbi citátum jól mutatja a *Szeméremékszerek* (önironikus) törekvését a tárgyyszerű, egyenes vonalú elbeszélésre – s annak (törvényszerű) kudarcát: a narrátor igyekezetét egyetlen mondatban állítja („cél tudatos maradni”, „rövidre fogni”) s cáfolja (lásd az etimologizáló, tárgytól jócskán elkanyarodó kitérőt). A regényként aposztrofált kötetben keresztülörvénylő történetek egy jól meghatározott terület, „a háborúból még igazán ki nem mászó fürdővároska” (49.), Palics és Szabadka topográfiáját rajzolják fel. A patika és a Homokvár vonalán baktató alteregók Joyce Leopold Bloomjához hasonlóan járják be a várost. Az elbeszélői tudatok a kötet első egységében a mikrokörnyezetet, a települések történeti vonatkozásait, „egzotikus” (9.), „félimaginárius”⁹ momentumait rögzítik; s számos különböző státuszú intertextust idézve, határokon áttörve szólnak Japánhoz, Berlinhez vagy New York-hoz kötődő anekdotákról, Tolnai sajátos esztétikai szemléletéről,¹⁰ az oeuvre és a tágabb irodalmi-képzőművészeti kontextus jelentős mozzanatairól vagy a (végig szemérmetlenül zavarba ejtő) cím jelentésváltozatairól.¹¹

A *Szeméremékszerek* dramaturgiai csúcspontja azon vallatási jelenet leírása, mely a nyomozók szólamát és a Tolnai-féle beszédmódot ütközteti. A (többes identitású narrátor) már a kihallgatás kezdetén jelzi definiálhatatlan, elnyomó közegnek ellenálló voltát:

„Neve?

---

⁹ A kötet legszellemesebb részei szólnak a települések „sportéletének dicső múltjáról” (19.); Palicsról mint a golyóscsapágó- és törpepapagáj-kereskedelem fellegváráról (103.); vagy az elbeszélő terveiről, mely a helyi sportéletet a menekültválság megoldásával lendítené fel. „Először is, mondtam volt az előljárónak, meséli T.Olivér szenvedélyesen, élesszék fel mind a tíz (10) gyeplabda klubot. Igen, rázzák, élesszék fel szépen sorban: az Ektrovojvodina, a Toplana, a Zorka, a Fidelinka, a Zvezda, a Student, a Csokoládégyár, a Mladost, a November 29 és a Csipkegyár nevezetű gyeplabdaklubokat. Ha kell, akkor előbb a gyárakat élesszék fel, amelyekhez a klubok kötődtek volt, élesszék fel, mert erős gyárak nélkül nincsenek erős klubok. És igazoljanak arányosan mind a tíz (10) klubba menekült (illegális határátlépő) pakisztáni (bangladesi, indiai, tunéziai, líbiai, szomáliai, algériai, afgán, valamint eritreai) játékosokat. Hiszen egykor, Szabadkaország gyephokisportjának csúcán például két indiai játékos is játszott nálunk...” (21.).

¹⁰ A *Szeméremékszerek* elbeszélője (*Mi szép* címmel ellátott noteszfüzetében) a klasszikus esztétikai kategóriát – avantgárd gesztussal – szubverzív módon definiálja: szép példálú Cziprián kényszerű, heresérvre szorított teniszlabdája (13.) vagy „a kutyaházakba bevilágító szuperkékhöld” (79.).

¹¹ A szeméremékszer–szemérmertlenség–szemérem számos jelentésárnyalattal rendelkező fogalmakként vonulnak végig a kötetben. Szeméremékszer a heresérvre szorított teniszlabda (13.) és a határzár zsilletdróthulladékából készített műtárgy (163.); szemérmertlenség az obszcén történeteket meséltető cellatársak (217.); szemérmes az elbeszélő, mikor egy idős párizsi hölgy leplezetlen nyíltsággal mesél férje házasságtöréséről (51.).

Eltűnődtem. S hogy nem válaszoltam azonnal, teljesen váratlanul érte őket. Az emberek mindig, minden helyzetben reflexszerűen válaszolnak erre az indító, rutinszerű kérdésre.

[...]

Évtizedek óta billegek neveim között, majdhogynem játszom velük. Olykor ráérősen. Máskor viszont félve, nagy pánikban, közjük zuhanok. És beőrölnek. Jóllehet ez a játék sosem is valami irodalmi alakoskodás, divatos kitaláció. Mert én valóban Kracsun voltam. Valóban Kracsun vagyok.

[...]

És azt is minden alakoskodás nélkül állíthatom, hogy valóban Tolnai (T) vagyok. És valóban Orbánfalvy T. Olivér. És Regény Misu. És Palicsi P. Howard Jenőke.”

(129–131.)

A tárgyra szorítókozó, vádakát igazolni igyekvő, konspirációt feltételező nyomozók beszédmódjának és a narrátor poétikus elbeszélésének konfliktusa a szerzői identitás egyéni kifejezésének kísérletét, a magánmitológia továbbírását eredményezi: „Na mármost, e kihallgatásokon újra alkalmam adódott, noha a nyomozótisztek drillje, sokszor fenyegető és durva kérdései közepette, hogy míg ők valami bizonyítékok után nyomoznak, én ellenkező irányba iszkolva, nyomulva, ismét kísérletet tegeyek életem egybemeselésére” (215.).

Az elbeszélő letartóztatását, megaláztatását¹² leíró szövegrészek azon szerzői világhoz köthetők, mely a nyelvi-szellemi szabadságot hirdető Tolnai-művek abszolút ellenpontja. A *Szeméremékszerek* a kafkaesque szorongató szituációit, Josef K. kiszolgáltatott, hatalomnak alávetett helyzetét idézik. Reflektált intertextuális kapcsolatot fedezhetünk fel például *A per* ismert sorai és a Tolnai-regény alábbi szöveghelye közt: „nagyon fontos sem lehet ez az ügy. Erre abból következtek, hogy vádolnak ugyan, de én nem lelem magamban a legcsekélyebb olyan vétket sem, amely miatt vádolhatnának”;¹³ „nem tudtam pontosan, hol is vagyok, nem voltam igazából rab, csak ideiglenesen szállásoltak el a börtönben, nem tudtam pontosan, mit is akarnak, mi a céljuk velem”;¹⁴ „[t]ehát mégis van ügyem, kérdeztem a könyvtárostól, akárha egy karkai hősnek, van ügyem... Ezek szerint, igen, mondta, de látszott, arról még nincsenek értesülései, hogy mi is lenne tulajdonképpen ez a bizonyos ügy”.¹⁵ Ugyanazon szituációra

---

¹² „Egyik pillanatról a másikra ott álltam a határsáv mély homokjában megbilincselve. Valamiképpen megszégyenítve. Igaz, nem először. Akár már meg is szokhattam volna. Hiszen minden rezsimben, e rezsimnek ilyen-olyan, kisebb-nagyobb irányváltásai alkalmával megszégyenítettek volt ott. A határon.” (118.)

¹³ Franz Kafka, „A per”, in uő., *A per. A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 16.

¹⁴ Tolnai Ottó: *Szeméremékszerek...*, 214.

¹⁵ Uo., 278–279.

azonban Josef K. és T. Olivér (Palicsi P. Howard, Regény Misu stb.) eltérő módon reagál. A kínzásokat csaknem derűsen tűrő¹⁶ Tolnai-féle elbeszélő nem múlik el méltatlanul.

Az életműsorozat előző kötetének¹⁷ jelentős darabjai komor verstémákkal, a halál, gyász kérdésével foglalkoztak, az oeuvre sötétebb tónusait mutatták. A fentiekből kitűnhet: a *Szeméremékszereket* eltérő hangütés jellemzi. A kötet a Tolnai-mű újabb rétegét mutatja, s oly módon szól égető problémákról, hogy a humanitás leglényegét, a szabadság nyelvi erejét sugározza.

(Jelenkor Kiadó, 2018)

Márjánovics Diána

---

¹⁶ „Az első kihallgatáson megütöttek. Fültövön vágta. Különös, mások ilyenkor süketülnek meg, nekem viszont egyből kitisztult a hallásom, mintha valami dugót ütöttek volna ki egy régi, aszúval teli hordóból” (187.).

¹⁷ Tolnai Ottó: *Nem könnyű (Versek 2001–2017)*, Budapest, Jelenkor Kiadó, 2017.